

Hannu Virtanen

Professori Juhani Pietarinen pohti *Tieteessä tapahtuu* -lehden numerossa 8/2003 kysymyksiä voidaanko ihmisten moraalit selittää sosiobiologian tai ekologian avulla ja voidaanko moraalit normeja, sääntöjä tai ratkaisuja johtaa sosiobiologiasta tai ekologiasta. Hänen vastauksensa molempiin kysymyksiin oli kielteinen. Kommentoin tässä paria kohtaa hänen kirjoituksessaan.

Ensimmäinen kohta koskee Pietarisen tulkintaa lintujen ja niiden poikasten välisistä uhraussuhteista. Hän siteeraa Dawkinsia seuraavasti: "Jos emo joutuu valitsemaan, kumman kahden eri ikäisen poikasen elämän pelastaa, vanhemman poikasen suosiminen on on optimaalista, koska silloin säästyvät arvokkaat resurssit, joita nuoremman kasvattaminen vanhemman ikään vaatisi." Pietarisen mukaan selitys toimii lintujen osalta, mutta ihmisen osalta se ei ole uskottava. Hän jatkaa: "Ei ole mitään empiiristä evidenssiä sen puolesta, että äidit toimisivat Dawkinsin teorian mukaisesti."

On löytynyt paljonkin empiiristä evidenssiä siitä, että myös ihmisäidit käyttäytyvät Dawkinsin teorian mukaisesti. Lastenmurha on ollut – ja on paikoin yhä – yleinen käytäntö kaikkialla maailmassa, myös Euroopassa ennen kuin kristinusko sen kielsi. Lastenmurhien syyt ovat olleet moninaiset, mutta usein syyinä oli köyhyys ja perheen jo aiemmin suuri lapsimäärä. Usein äiti hautasi lapsensa välittömästi syntymän jälkeen. Nämä tapot ovat aina kohdistuneet nimenomaan vastasyntyneeseen tai imeväisikäiseen, eivät koskaan perheen vanhempiin lapsiin. Euroopassa lapsenmurhia suoritettiin kristinuskon tulon jälkeenkin salaa tai epäsuoralla tavalla, jolloin äiti laiminlöi vastasyntyneen hoidon ja tämä kuoli 'luonnollisen' ja siten laillisen kuoleman.

Myös abortti on nykyään yleisesti hyväksytty toimenpide. Sen suorittaa tosin lääkäri, mutta äidin pyynnöstä. Länsimaisen käsityksen mukaan syntymätön lapsi ei ole vielä ihminen. Tämä on kuitenkin moraaliarvoihimme perustuva määrittelykysymys, esimerkiksi budd-

halaisuudessa ihmiselämän alku lasketaan hedelmöitymisestä.

*

Toinen kohta liittyy moraalin alkuperään. Pietarisen – ja Immanuel Kantin johon hän tukeutuu – mukaan jotain toimintaa voidaan pitää moraalisesti velvoittavana vain silloin kun se ei perustu mihinkään luonnolliseen taipumukseen. Lisäksi toimijan pitää olla selvillä tekonsa moraalista luonteesta ja pystyä perustelemaan se jälkikäteen. Jos pitäydymme yllä mainittuun moraalisuuden määritelmään kykenee sen sisältämään käyttäytymiseen ainoastaan ihminen, joka on suorittanut korkeimman arvosanan filosofista. Sen sijaan epäitsekäiseen tai altruistiseen käyttäytymiseen kykenee sellainenkin ihminen, joka ei ole suorittanut edes ala-asteen oppimäärää.

Pietarisen mukaan moraalisuus ei siis ole moraalisuutta jos se on selitettävissä biologialla, jonka taustalla taas on 'itseks geeni'. On kuitenkin muistettava erottaa toisistaan toisaalta 'geenien itsekkyys' ja toisaalta yksilön itsekkyys. Geenien itsekkyudesta voidaan katsoa olevan kyse esimerkiksi silloin kun työläismehiläinen ei itse pyri lisääntymään, mutta auttaa epäitsekäasti kuningattaren jälkeläisten hoidossa. (Näillä kun on työläisen kanssa enemmän yhteisiä geenejä kuin omilla jälkeläisillä olisi.) Myös yksilön itsekkyudesta puhuttaessa voidaan erottaa kaksi eri muotoa: tietoinen ja tiedostamaton itsekkyys. Tietoisesta itsekkyudesta – jota ilmenee ehkä vain ihmisellä – ei tarvinne antaa esimerkkiä. Tiedostamatonta itsekkyyttä taas on esimerkiksi taipumus muodostaa ystävyysuhteita. Yksilö saattaa käyttäytyä hyvinkin epäitsekäasti ystäväänsä kohtaan. Kuitenkin ilmiö on selitettävissä vastavuoroisuuden altruismin teorian avulla; toisin sanoen odotettavissa on, että myös ystävä käyttäytyy epäitsekäasti tulevaisuudessa.

Onkin oletettavaa että suurin osa tai jopa kaikki ihmisajilla esiintyvistä moraalisuudesta perustuu juuri biologiaan. Voidaan nimittäin kysyä: mikä on muu on sellaisen moraalisen toiminnan taustalla, joka kohdistuu vaikkapa maailman köyhiin ja sorrettuihin ellei sääli, myötätunto, sympatia, empatia tai miksi sitä milloinkin kutsutaan. Nämä ovat kaikki emotionaalisia tiloja – eli hyvin geneettisiä – vaikka niissä tässä tapauksessa – siis koska ne kohdistuvat ihmisiin joita moraalisen toiminnan harjoittaja ei ole edes henkilökohtaisesti tavannut – on myös kognitiivinen komponentti.

(Periaatteessa evoluutioteoria voi selittää vain sellaisen moraalisen toiminnan joka kohdistuu sukulaisiin tai ystäviin.) Moraalisuuden tunteet ovat siis toiminnassa vaikka niiden kohde ei olekaan suoraan evolutiivisesti selitettävissä.

*

Pietarisen/Kantin selitysmalli on puhtaasti kognitiivinen, esimerkiksi kultainen sääntö: tee muille se minkä haluaisit muiden tekevän sinulle. Mikä voikaan olla tällaisen henkilön toiminnan motiivi? Ainoa selitys on, että hän on ulkoa ohjautuva ihmistyyppi, joka tekee velvollisuuden tunnosta sen, minkä on hänelle opetettu olevan oikein ja moraalista. Tällaisiakin ihmisiä toki saattaa olla olemassa. (Tällaisesta ihmistyyppistä voisi yhtä helposti kasvattaa myös ammattitappajan.) Toisaalta jos moraalinen teko liittyy jonkun uskonnon antamaan käskyyn – ja moraalisuus on perinteisesti kaikkialla liittynyt juuri uskontoon – ja sen motiivina on vaikkapa helvetin tulen välttäminen, on moraalinen toiminta pohjimmiltaan itsekästä.

Alaan liittyvien tutkimustulosten perusteella onkin perusteltua väittää, että sosiobiologia tai ekologia on toiminut enemmän tai vähemmän moraalien lähteenä koko ihmiskunnan historian ajan ja toimii sitä yhä tänä päivänä. Olemme vain sokeita biologiasta johdetuille moraalisaännöille, koska koemme ne niin 'luonnollisiksi'.

Tuleeko näin olla, on oma kysymyksensä. Monissa tapauksissa se on mahdotontakin, sillä moraalinormit koskevat yleensä yhteiskunnan kaikkien ihmisten välisiä suhteita, tai nykyisin myös valtioiden välisiä suhteita, ja niihin biologiasta ei löydy vastauksia. Näin ollen moraalialia ei voi johtaa suoraan biologiasta. Silti – jos haluamme luoda sellaisia moraalisaäntöjä ja lakeja, joita ihmiset myös noudattavat – on tiedon lisääminen ihmisen biologiasta välttämätöntä.

KIRJALLISUUTTA

Daly, Martin & Wilson, Margo (1988): *Homicide*. Aldine de Gruyter. New York.

Trivers, Robert (1971): "The evolution of reciprocal altruism". *Quarterly Review of Biology*, 46, 35-57.

Waal, Frans de (1998): *Hyväluontoinen: oikean ja väärän alkuperä ihmisessä ja muissa eläimissä*. Suomentanut Kimmo Pietiläinen Helsinki, Terra Cognita.

Kirjoittaja on filosofian lisensiaatti.